

М. В. Туницькая

**РОЛЬ ЦЕРКОВНОСЛАВЯНИЗМОВ В ВОПЛОЩЕННІ ГЛАВНИХ
ИДЕЙ ХРИСТИАНСКИХ ПОНЯТИЙ И ПРЕДСТАВЛЕНИЙ
(НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКО
«ДАВИДОВІ ПСАЛМИ»)**

Стаття посвячена ролі церковнослов'янської лексики в отобразенні християнських ідей, понять, близьких поету, стилістическим функціям церковнослов'янизмів в одному з самих виртуозних произведень великого Кобзаря «Давидові псалми».

Ключевые слова: церковнослов'янська лексика, Псалтырь, псалом, Святое Писание, стилістическая роль.

М. Tunitskaia

**THE ROLE OF CHURCH SLAVONIC WORDS IN THE REFLECTION THE
MAIN IDEA OF CHRISTIANITY IN «DAVID'S PSALMS»
BY TARAS SHEVCHENCO**

The article is devoted to the investigation of the functioning of Church slavonisms in «David's Psalms» by Taras Shevchenko. They are determined as organic components, used by Taras Shevchenko, to express the main idea of Christianity.

Keywords: Church slavonisms, an organic component of «David's Psalms», stylistic functions of the words.

УДК 811.161.2'367

Лаврінець О. Я.

**СТАТУС КОНСТРУКЦІЙ ІЗ ДІЄСЛОВАМИ НА –СЯ
В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ НАУКОВІЙ МОВІ**

У статті порушено проблему статусу пасивних конструкцій із дієсловами на -ся, активне вживання яких у текстах наукового стилю засвідчує їхній перехід із крайньої периферії до ядра синтаксичної системи сучасної української мови. З'ясовано чинники домінантного становища цих конструкцій у сучасній українській науковій мові.

Ключові слова: пасивна конструкція, активна конструкція, дієслова на -ся, предикативні форми на -но, -то, пасивні дієприкметники на -ний, -тий, мовний чинник, позамовний чинник, синтаксична синонімія, трансформаційний зв'язок.

Синтаксичний рівень української книжної мови до сьогодні був предметом зацікавлення науковців меншою мірою, ніж лексичний і словотвірний, оскільки його вважали наднаціональним явищем. Останнім часом українські мовознавці

пожвавили працю в цьому напрямі, про що свідчить низка публікацій, присвячених питанню відновлення національної самобутності українського книжного синтаксису (К. Городенська [9], Н. Непийвода [22], Г. Стельникович [33], М. Гінзбург [4], З. Куньч, Н. Голубінка [13], В. Моргонюк [20] та ін.). Це питання порушували у своїх працях і лінгвісти 20–30-х рр. ХХ ст. (О. Курило [14; 15], М. Гладкий [5], О. Синявський [30], С. Смеречинський [32] та ін.).

Активно вживані в російській книжній (канцелярській) мові пасивні конструкції з дієсловами на *-ся* з відомих екстралінгвальних причин потрапили і до книжних стилів інших мов, зокрема до наукового стилю української мови. Цей факт, на думку Н. Непийводи, і зумовив віддаленість синтаксичної норми наукового стилю української мови від норм інших стилів – розмовного й художнього [22, с. 260]. Однак питання відповідності цих конструкцій внутрішнім законам синтаксичного ладу української мови в історії розвитку граматичної думки було й досі залишається дискусійним.

Більшість лінгвістів уживання пасивних конструкцій із дієсловами на *-ся* та їх високу частотність у науковому стилі вважає доцільним [30, с. 212; 14¹, с. 34; 17, с. 83; 16, с. 18–19; 2, с. 211; 31, с. 34; 23, с. 33–35; 19, с. 35–36; 25, с. 116; 10, с. 43], оскільки ці конструкції мають досить тривалу історію свого використання, є одним із шляхів формалізації наукового викладу [11, с. 125; 12, с. 103] і реалізують високий ступінь абстракції, властивий передусім науковій мові, а потім, відповідно, публіцистичному й офіційно-діловому стилям [24, с. 273–274].

Відома й інша, кардинально протилежна думка, якої дотримуємося й ми: уживання в українській науковій мові пасивних конструкцій із дієсловами на *-ся* не відповідає сучасним синтаксичним нормам української літературної мови [6, с. 256–257; 5, с. 46–47; 32, с. 26–27; 33, с. 106; 9, с. 12; 35, с. 17; 13, с. 24; 20, с. 77; 26, с. 87; 4, с. 26; 28, с. 37], яка, як відомо, сформувалася на ґрунті народної мови і якій зазначені конструкції були не властиві.

Дієслова з постфіксом *-ся* в українській мові здебільшого зберігають значення активу й не мають того пасивного значення, якого їм надають деякі дослідники в літературній мові, йдучи за схемою російської мови [6, с. 256; 32, с. 26–27]. В українській мові постфікс *-ся* позбавляє перехідні дієслова зв'язку з об'єктом (прямим додатком) і перетворює їх на неперехідні зворотні дієслова [8, с. 209]. Тому зворотні дієслова в українській літературній мові потрібно вживати за їхнім прямим призначенням – лише стосовно неперехідної

¹ О. Курило в третьому виданні книги «Уваги до сучасної української літературної мови» дотримувалася протилежної думки щодо пасивних конструкцій із дієсловами на *-ся*, вважала їх ненормативними і не властивими українській мові.

дії, тобто коли є суб'єкт дії, але неможливий об'єкт, на який спрямовано дію, оскільки суб'єкт одночасно є й об'єктом [34, с. 314; 20, с. 77; 4, с. 26]. Напр.: *будинок руйнується, клітини будуються, віск плавиться*. Оскільки опозицію актив / пасив можуть формувати лише перехідні дієслова, пасивними корелятами яких визначено предикативні пасивні дієприкметники та предикативні форми на *-но, -то*, у новітніх дослідженнях конструкції з дієсловами на *-ся* вилучено із парадигми активних / пасивних конструкцій [7, с. 243], унаслідок чого вони опинилися на крайній периферії синтаксичної системи української мови. Проте й на сьогодні в синтаксичній структурі наукового стилю сучасної української мови спостерігаємо таку тенденцію: досить активне вживання пасивних конструкцій із дієсловами на *-ся* засвідчує їх поступовий перехід із крайньої периферії до ядра синтаксичної системи української мови, що суперечить сучасній літературній нормі. Цю тенденцію простежуємо, зокрема, у наукових текстах негуманітарного та частково гуманітарного напрямів.

Мета розвідки – з'ясувати чинники домінантного становища пасивних конструкцій із дієсловами на *-ся* в сучасному українському науковому стилі. Матеріалом для дослідження слугували тексти власне наукового стилю (монографії, дисертації, автореферати, резюме, анотації, статті) різних галузевих підсистем.

Упродовж тривалого періоду українську наукову сферу обслуговувала переважно російська мова, що й спричинило брак власне українських наукових текстів. Уплив російської мови на свідомість і мислення українських науковців призвів до того, що вони, як зауважує Н. Непийвода, перестали розмежовувати синтаксичні відмінності російської та української мов у наукових текстах. Саме сплетіння власне мовних і позамовних чинників істотно утруднює запровадження принципу комунікативної доцільності до вибору тих чи тих синтаксичних конструкцій [22, с. 247], зокрема активних чи пасивних. Напр.: *Особливо в'їдливе сатиричне мовлення називається саркастичним – Зазвичай листом називають писаний текст, призначений для повідомлення про що-небудь; Літературне мовлення в цьому стилі наймасовіше, найчастотніше, воно реалізується всіма верствами населення – Семантику внутрішнього стану істоти невідмінювано-іменних предикатів реалізують дві значеннєві групи...*².

Трикомпонентні пасивні конструкції із орудним відмінком субстантива-істоти синонімічні активним конструкціям і перебувають із ними у взаємному

² Приклади, подані безпосередньо після покликань на наукові джерела тут і далі, дібрано із різних текстів наукового стилю сучасної української літературної мови

трансформаційному зв'язку. Проте взаємоперехід активних і пасивних конструкцій ще не є доказом їхньої семантичної тотожності [3, с. 118]. Відмінність між ними, на думку мовознавців, полягає в тому, що активні конструкції більш дійові, у них виражено дію та акцентовано увагу на суб'єкті дії, на самому процесові створення суб'єктом певної дії, а в пасивних – зосереджено увагу на наслідковій, результативній, ефектній якості дії, на наявності процесу як факту, на об'єктові, а не на активному діячеві [17, с. 81; 2, с. 211; 12, с. 102; 3, с. 118; 10, с. 43]. Відповідно і вибір тієї чи тієї конструкції має бути зумовлений тим, яку частину висловлення потрібно увиразнити. Пор.: *Ступінь втрати зору визначався лікарем-офтальмологом – На підготовчому етапі експерт шляхом зовнішнього огляду визначає цілісність упакування, наявність відбитків печаток та посвідчувальних підписів на них; Термінологія, як правило, однозначно розуміється фахівцями в даній галузі – Представники різних фонетичних шкіл розуміють завдання фонетистики по-різному.* Однак нерідко випадки паралельного використання в тому самому науковому тексті активних і пасивних конструкцій, на нашу думку, трапляються не тому, що науковці ставлять за мету увиразнити певну частину висловлення, а тому, що не розмежують семантичну відмінність між цими конструкціями, що своєю чергою спричиняється лише до розмаїття синтаксичних конструкцій. Напр.: *Внутрішню оцінку проводять самі експерти. Зовнішня оцінка висновку експерта проводиться з процесуальної, тактичної, фактичної, науково-методичної, логічної, граматичної точок зору органами слідства і суду; Джерельною базою дисертації було обрано перекладні російсько-українські загальномовні та спеціальні словники ділової мови, юридичної, банківської термінології, що виходили друком на землях Центральної та Східної України в період із 1917 р. до 2011 р. Уперше в українському мовознавстві проведено ґрунтовний порівняльний аналіз словників ділової, правничої та банківської термінології, що видавалися на підросійській частині українських земель, починаючи з 1917 р. до 2011 р.*

Перевагу пасивних конструкцій із орудним відмінком субстантивної неістоти над активними конструкціями дехто з лінгвістів виправдовує тим, що ті служать для підкреслення результативності й уникнення образності в науковому стилі [12, с. 103; 10, с. 43]. Пор.: *Структура речення характеризується відносною самотійністю та тісним злиттям сурядних предикативних частин – Вироблену термінологію характеризують неусталеність структури термінів, невпорядкованість, зумовлені наявністю лексичних, фонетико-графічних, орфоепічних, правописних варіантів; Значення звороту повністю експлікується контекстом – Морфологічно предикати якісного стану експлікують якісні прикметники безвідносної міри якості.*

Проте нерідко вибір однієї із цих конструкцій, які в сучасних наукових текстах досить часто використовують паралельно, залежить від власних уподобань науковців, мовний смак яких сформований переважно через недостатній рівень оволодіння нормами культури мови.

Специфіка вживання трикомпонентних пасивних конструкцій полягає в тому, що орудний відмінок одночасно виражає дві семи – суб'єкта дії і знаряддя дії [29, с. 26; 3, с. 112; 25, с. 115; 18, с. 93]. Відповідно речення на зразок: *Закон підписується Президентом; Повідомлення передаються речником; Інформація збирається дослідниками* – побудовано за структурною схемою речень із орудним відмінком зі значенням знаряддя дії (способу, засобу, прийому): *Документ підписується ручкою; Повідомлення передаються телефоном; Хліб збирається комбайнами*. У результаті такого зіставлення конструкцій виникає навіть комічний ефект. Тому замість зазначених пасивних конструкцій згідно з сучасними нормами слід уживати лише активні – двоскладні речення: *Закон підписує Президент; Повідомлення передає речник; Інформацію збирають дослідники*. Саме активні конструкції в будь-якому контексті зберігають стилістичну нейтральність, а штучні та неприродні пасивні конструкції, як зазначають дослідники, спотворюють логіку висловів і часто надають їм певних емоційно-експресивних відтінків значення, що для наукового стилю є неприйнятним [13, с. 25; 9, с. 14; 4, с. 32]. Стилістично вмотивованими варіантами заміни для поданих вище прикладів будуть активні (неозначено-особові речення) та пасивні (речення з предикативними формами на *-но, -то*) конструкції: *Документи підписують (=підписано) ручкою; Повідомлення передають (=передано) телефоном; Хліб збирають (=зібрано) комбайнами*.

Сучасні тексти наукового стилю засвідчують також паралельне функціонування трикомпонентних пасивних конструкцій із дієсловами на *-ся* та з предикативними дієприкметниками на *-ний, -тий*: *Комунікативно-прагматичні параметри директивних мовленнєвих актів у публіцистичному дискурсі насамперед зумовлюються використанням різних форм діалогічності – Варіативність синтагматичного членування в художньому стилі часто зумовлена впливом емоційних чинників; Зокрема автором пропонується таке... – Автором запропоновані оригінальні підходи до розв'язання прямої та оберненої задач...* Обидва типи пасивних конструкцій співвідносні з активними конструкціями – двоскладними реченнями, – синонімію та трансформаційний зв'язок між якими засвідчують сучасні тексти наукового стилю. Напр.: *Специфіка об'єкта і поставлені в дисертації завдання зумовили використання різноманітних методів; З урахуванням досвіду укладення мирової угоди в Англії, США, Японії, Канаді, ФРН, автор*

пропонує доповнити КПК України статтею щодо закриття позовного провадження... Активні конструкції в цьому синонімічному співвідношенні мають посісти домінантне становище, оскільки синтаксис української літературної мови, як уже йшлося, сформувався на основі синтаксису народної мови, типовою ознакою якого є розмовний, активний характер його конструкцій. Уживання конструкцій із предикативними пасивними дієприкметниками умотивовує, на думку К. Городенської, лише те, що вони становлять «проміжну ланку в перетворенні особових речень у безособові на позначення результативного стану» [9, с. 14]. Відповідно пасивні конструкції з дієсловами на *-ся* повинні посідати найпериферійніше місце, однак зазвичай це не відповідає реальному співвідношенню із зазначеними синтаксичними конструкціями в сучасній науковій мові.

Двокомпонентні пасивні конструкції з дієсловами на *-ся* пов'язані трансформаційними зв'язками як із парадигмою активних конструкцій (неозначено-особовими реченнями) [30, с. 212; 23, с. 35; 29, с. 27; 25, с. 118–120; 35, с. 17; 28, с. 37], так і з парадигмою пасивних конструкцій (реченнями з предикативними формами на *-но*, *-то*), про що свідчить і їхнє паралельне функціонування в сучасних текстах наукового стилю. Напр.: У публіцистичному мовленні **використовуються** всі паралельні форми того самого слова – *Щоб спонукати адресата до певної дії, поведінки, використовують* відповідні слова і словосполучення; *Експресивні відтінки мовлення не завжди чітко розмежовуються* – У сучасному мовознавстві **розмежовують** поняття «мова» й «мовлення», а отже, «усне» й «писемне» мовлення; *Тоді ж закладаються* основи законодавчого й адміністративно-канцелярського підстилів – *Основи офіційно-ділового стилю було закладено ще в добу Київської Русі; На кінець 50-их – початок 60-их рр. створюються* наукові центри з термінології – *При Нарком'юсті було утворено Центральну комісію в справі українізації*. Вибір тієї чи тієї конструкції має залежати не від власних уподобань науковців, як це зазвичай відбувається, тому що такі конструкції не завжди взаємозамінні і кожна з них виражає власне специфічне значення: пасивні конструкції з дієсловами на *-ся* та з предикативними формами на *-но*, *-то*, у складі яких два компоненти (дія та логічний об'єкт дії), надають реченню більш загального значення і концентрують увагу читача відповідно на самій дії або на дії та її результаті, на відміну від активних конструкцій, у яких 3-я ос. мн. дієслова виражає третій компонент – неозначеного діяча (*хтось, якісь люди*), при цьому підкреслюють звичайність, повторюваність, узагальнений характер дії [30, с. 212; 21, с. 51]. У науковій мові перевага неозначено-особових речень над пасивними конструкціями з дієсловами на *-ся*, що зазвичай нереалізована, на нашу думку, є виправданою,

тому що вони засвідчують активний, розмовний характер української літературної мови і третій компонент *хтось, якісь люди* може набути формального вираження – *дослідник, науковець, учений* тощо. Пор.: *Оцінюючи геофізичні властивості порід-колекторів та інтерпретації даних каротажу використовуються в тому числі й електричні властивості порід – У писемній діловій мові найчастіше використовують кліше – Уперше зафіксований у граматиці С. Смаль-Стоцького і Т. Гартнера термін прикметник уже досить часто використовували й інші граматисти...; Така конструкція зараховується до сурядного типу складних речень – До об'єкту фоностилїстики зараховують тональні характеристики, темп, тембр... – Представники широкого підходу до предикатів стану зараховують одиниці із семантикою власне-стану та одиниці якісного й кількісного стану.*

З-поміж пасивних конструкцій із дієсловами на *-ся* та з предикативними формами на *-но, -то*, попри їхню семантичну схожість, ядро синтаксичної системи української літературної мови загалом та сучасної наукової мови зокрема мають становити конструкції з предикативними формами на *-но, -то*, вживання яких засвідчено досить тривалою традицією (їх фіксують пам'ятки ділового стилю з XIV–XV ст.) та які становлять специфічну рису українського синтаксису [1, с. 278–279; 27, с. 3], водночас допомагають висловити думку стисло, точно. До речі, вживання допоміжного дієслова *бути* у формі мин. часу з предикативними формами на *-но, -то* вважаємо надлишковим, оскільки семантика минулого часу закладена в предикативних формах на *-но, -то* їхньою словотвірною структурою, оскільки за походженням ці форми – пасивні дієприкметники минулого часу.

Поодинокі випадки паралельного функціонування в сучасних наукових текстах двокомпонентних конструкцій із дієсловами на *-ся* та з предикативними пасивними дієприкметниками на *-ний, -тий* вкотре доводять не власне мовний, а позамовний характер вибору тієї чи тієї пасивної конструкції. Напр.: *В усіх стилях і жанрах мови односкладні речення вживаються з неоднаковою активністю – Індетерміновані власні назви вжиті переважно як структурно організуючі елементи висловів; Художні твори добиралися з прози... – Фактичний матеріал дібраний методом суцільної вибірки з художніх творів...* Речення з предикативними пасивними дієприкметниками виражають стан, якість поза їхньою залежністю від дії та констатують постійну закономірність протікання дії, стану, а тому, на нашу думку, ці конструкції не синонімічні вповні реченням із дієсловами на *-ся* повною мірою і не можуть бути їхніми абсолютними заміниками. Для вираження події, результативності виконаної дії або процесу стилістично виправданою заміною пасивних конструкцій із дієсловами на *-ся* будуть відповідно речення з предикативними формами на *-но,*

-то та неозначено-особові речення. Напр.: *В усіх стилях і жанрах мови односкладні речення **вживають** / **вжито** з неоднаковою активністю; Художні твори **добирали** / **діврано** з прози...*

Сучасні наукові різногалузеві тексти засвідчують перевагу пасивних двокомпонентних конструкцій із дієсловами на -ся над означено-особовими реченнями. Напр.: *У межах фразеосемантичних полів стійкі одиниці **об'єднуються** на основі подібності значень...; У текстах художнього функціонального стилю довгих пауз **нараховується** утричі більше, ніж у науковому функціональному стилі – вжито замість: У межах фразеосемантичних полів стійкі одиниці **об'єднуємо** на основі подібності значень...; У текстах художнього функціонального стилю довгих пауз **нараховуємо** утричі більше...* До речі, у сучасній українській науковій мові зрідка трапляються речення на зразок: *Кожен відмінок **сприймається нами** як відповідна форма, що виражає певні специфічні відношення; На позначення таких засобів **нами використовуються** терміни темо- і ремоідентифікатори,* – логічними та стилістично нормативними відповідниками яких слід вважати активні конструкції: *Кожен відмінок (**ми**) **сприймаємо** як відповідну форму, що виражає певні специфічні відношення; На позначення таких засобів (**ми**) **використовуємо** терміни темо- і ремоідентифікатори.* Означено-особові речення в науковій мові, на думку деяких дослідників, потрібно використовувати для викладу відомостей описово-історичного характеру та надання відтінків співрозмови, співдії із читачем (слухачем), а двокомпонентні пасивні конструкції з дієсловами на -ся або з предикативними формами на -но, -то – для створення лаконічного та точного висловлення, відтворення найсуттєвішого (перебіг експерименту, досліду і його результат) та уникнення авторського я, ми [12, с. 103; 13, с. 25]. Пор.: *Пуристичні тенденції **спостерігаємо** тільки у словнику за ред. Е. Ванька; Зразки підписів зазначених осіб **відбирались** у певних умовах обмеження зорового контролю, після чого **порівнювались** із підписами, виконаними у звичайних умовах; **Було розглянуто** два можливі підходи до розв'язання оберненої задачі індукційного каротажу... Для забезпечення можливості факторизації **було проаналізовано** процедуру деконволюції, яка не дала суттєвого покращення. На наступному кроці **було розглянуто** можливість розв'язання кінцево-різницевого аналогу рівняння Фредгольма першого роду методом простих ітерацій. Оскільки такий підхід не дав результату, **було запропоновано** використовувати метод Зейделя для системи рівнянь.* Однак поміж пасивних двокомпонентних конструкцій із дієсловами на -ся й активних (двоскладних та односкладних означено-особових) конструкцій, трансформаційний зв'язок між якими засвідчений їхнім паралельним функціонуванням у сучасних текстах наукового стилю, вибір

науковці знову-таки здійснюють, послуговуючись не мовними, а позамовними чинниками, причому, як правило, він скерований на пасивні конструкції. Напр.: *Тому розвиток конотацій пов'язується не з процесом семантичного розщеплення похідного слова, а із впливом екстралінгвістичних чинників – З'ясування специфіки функціонування директивів у публіцистичних мовленнєвих жанрах ми пов'язуємо з особливостями реалізації діалогічності...; У дисертації мовленнєвий акт визначається як цілеспрямована мовленнєва дія... – Тип комунікативної діяльності визначаємо як складну соціолінгвістичну категорію...*

У сучасній науковій мові двокомпонентні пасивні конструкції з дієсловами на *-ся* домінують і над безособовими реченнями із головним членом, вираженим сполученням модальних слів *треба, можна, необхідно, слід* та інфінітива, що виражають загальні судження, міркування, поради, причому іноді з контексту можна здогадатися, хто виступає в ролі діяча – *дослідники, науковці, вчені, юристи, економісти* та ін. Напр.: *Ознаки оцінюються з позицій їх індивідуальності, стійкості, достатності для певного висновку; Зміст вимоги й особи, до яких можна пред'явити цю вимогу, визначаються залежно від виду протесту векселя – вжито замість: Ознаки можна оцінювати з позицій їх індивідуальності, стійкості, достатності для певного висновку; Зміст вимоги й особи, до яких можна пред'явити цю вимогу, слід визначати залежно від виду протесту векселя.* Безособові речення зазначеного типу, за спостереженням мовознавців, переважали в українській науковій літературі поч. ХХ ст. (праці І. Франка, І. Огієнка, В. Сімовича, В. Домбровського та ін.), однак під впливом синтаксичних конструкцій у російській мові вони відійшли на другий план, що спричинило втрату динамічності, сконденсованості думки, властивих українській мові через специфіку дієслівного слововживання [13, с. 26]. Паралельне функціонування безособових речень та речень із дієсловами на *-ся* в сучасних наукових текстах різних галузевих підсистем засвідчує лише інтуїтивний вибір однієї із синтаксичних конструкцій. Напр.: *Теоретичні задачі електричного та індукційного каротажу умовно можна поділити на прямі та обернені – Засоби вираження спонукальності у директивах публіцистичного дискурсу поділяються на морфолого-синтаксичні, лексичні, контекстуальні та просодичні; Зручність оперування синтагмою полягає ще й у тому, що її можна з високим ступенем вірогідності вичленувати з писемного тексту – Звук вичленовується в самотійну одиницю передусім тоді, коли він безпосередньо служить звуковою формою якогось знака.*

Отже, домінування пасивних конструкцій із дієсловами на *-ся*, що суперечить синтаксичним нормам української літературної мови і нівелює національну самобутність українського книжного синтаксису, сталося

переважно внаслідок позамовних чинників, зокрема через недостатній рівень мовленнєвої професійності науковців негуманітарного та частково гуманітарного напрямів. Незважаючи на визначені лінгвістами семантичні відмінності активних і пасивних конструкцій, умотивований вибір тієї чи тієї конструкції в кожному конкретному випадку та безсумнівну перевагу активних синтаксичних моделей як типологічної ознаки синтаксису сучасної української літературної мови й української загальнонародної мови загалом, науковці інших галузевих підсистем вибір тієї чи тієї синтаксичної конструкції здійснюють інтуїтивно, часто керуючись міркуваннями не власне мовного, а політичного, соціального, культурологічного характеру, оскільки їхній мовний смак сформований в умовах панування в науковій сфері російської мови та через брак українських наукових текстів або ж недостатнього мовленнєвого рівня цих текстів. Для того, щоб наукова мова стала стислою, чіткою та однозначно зрозумілою, потрібно подбати про усталення в ній природних, власне українських синтаксичних засобів, успадкованих від народного живого мовлення. Одним із шляхів встановлення національної ідентичності в синтаксисі наукової мови є вживання активних дієслівних конструкцій замість пасивних конструкцій із дієсловами на *-ся*.

Список літератури

1. Арполенко Г. П. Односкладні речення / Г. П. Арполенко // Історія української мови. Синтаксис / Г. П. Арполенко, А. П. Грищенко, В. В. Німчук, В. М. Русанівський, Г. Х. Щербатюк. – К. : Наук. думка, 1983. – С. 231–290.
2. Ващенко В. С. Українська мова / В. С. Ващенко. – 2-е випр. вид. – Харків : Вид-во Харків. ордена труд. червоного прапора Держ. ун-ту ім. О. М. Горького, 1961. – 349 с.
3. Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1983. – 219 с.
4. Гінзбург М. Синтаксичні конструкції у фахових текстах: практичні висновки з рекомендацій мовознавців / М. Гінзбург // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології» / відп. ред. Л. Полюга. – Львів : Львівська політехніка, 2008. – Вип. 620. – С. 26–32.
5. Гладкий М. Мова сучасного українського письменства / М. Гладкий. – Харків : Держ. вид-во України, 1930. – 158 с.
6. Горецький П. Українська мова. Практично-теоретичний курс / П. Горецький, І. Шаля. – Вид. сьоме. – К. : Книгоспілка, 1929. – 315 с.
7. Городенська К. Дієслово / К. Городенська // Вихованець І. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови / І. Вихованець, К. Городенська. – К. : Пульсари, 2004. – С. 217–298.

8. Городенська К. Г. Зворотні дієслова / К. Г. Городенська // Українська мова. Енциклопедія. –3-є вид., зі змінами і доп. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2007. – С. 209.
9. Городенська К. Синтаксична специфіка української наукової мови / К. Городенська // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. пр. – Вип. IV / відп. ред. Л. О. Симоненко. – К. : КНЕУ, 2001. – С. 11–15.
10. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови : навч. пос. / М. У. Каранська. – К. : Либідь, 1995. – 312 с.
11. Коваль А. П. Культура ділового мовлення / А. П. Коваль. – К. : Вища шк., 1982. – 288 с.
12. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту / А. П. Коваль. – К. : Вид-во Київського ун-ту, 1970. – 307 с.
13. Куньч З. Пасивні дієслівні конструкції в українському науковому мовленні / З. Куньч, Н. Голубінка // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології» / відп. ред. Л. Полюга. – Львів : Львівська політехніка, 2004. – Вип. 503. – С. 24–27.
14. Курило О. Про українські безпідметові конструкції з присудковими дієприслівниками *-но, -то* / О. Курило // Збірник секції граматики української мови. – Книга 1. – К., 1930. – С. 1–39.
15. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови / О. Курило. – К. : Основи, 2004. – 303 с.
16. Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис / за ред. Л. А. Булаховського. – К. : Рад. школа, 1951. – Т. 2. – 408 с.
17. Матвієнко О. Стилiстичнi паралелi (проти пуризму) / О. Матвієнко. – Харків : Рад. шк., 1932. – 132 с.
18. Межов О. Г. Орудний відмінок як морфологічний варіант суб'єктної синтаксеми / О. Г. Межов // Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія: Філологія / відп. ред. Н.Л. Іваницька. – Вінниця : Вид-во ВДПУ, 2000. – Вип.2. – С. 93–97.
19. Мова і час: Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови / відп. ред. В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1977. – 237 с.
20. Моргонюк В. Застандартовані правила ділового та наукового стилю / В. Моргонюк // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології» / відп. ред. Л. Полюга. – Львів : Львівська політехніка, 2004. – Вип. 503. – С. 75–82.
21. Непийвода Н. Ф. Вплив соціальних факторів на розвиток синтаксичної системи української мови (на матеріалі науково-технічних термінів) / Н. Ф. Непийвода // Мовознавство. – 1996. – № 2–3. – С. 45–54.
22. Непийвода Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект) / Н. Ф. Непийвода. – К. : ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1997. – 303 с.

23. Олексієнко Л. А. Трансформаційний аналіз пасивних конструкцій / Л. А. Олексієнко // Структурно-математична лінгвістика. Республіканський міжвідомчий збірник. Серія «Питання мовознавства». – К., 1965. – С. 30–40.
24. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль / М. М. Пилинський. – К. : Наук. думка, 1976. – 288 с.
25. Плющ М. Я. Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення / М. Я. Плющ. – К. : Вища шк., 1986. – 175 с.
26. Ргомова, або Де ми помиляємося... / ред. К. Г. Городенська, В. Л. Кабак. – К. : Стандарт, 2006. – 196 с.
27. Пугач В. М. Історія формування та функціонування предикативних форм на *–но*, *–то* в українській мові : Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 «Укр. мова» / В. М. Пугач. – Київ : НПУ ім. М. Драгоманова, 1996. – 20 с.
28. Рожанківський Р. Синтаксично-стилістичні риси науково-технічної мови / Р. Рожанківський // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології» / відп. ред. Л. Полюга. – Львів : Львівська політехніка, 2009. – Вип. 648. – С. 34–38.
29. Русанівський В. М. Порівняльно-типологічна характеристика дієслівного стану в сучасних слов'янських літературних мовах / В. М. Русанівський // Доповіді радянської делегації на VI Міжнар. з'їзді славістів (Прага). – К. : Наук. думка, 1968. – 37 с.
30. Синявський О. Норми української літературної мови / О. Синявський. – Харків : Київське держ. вид-во «Література й мовознавство», 1931. – 368 с.
31. Смагленко Ф. П. Про дієслівну категорію стану та активні й пасивні конструкції речень у східнослов'янських мовах / Ф. П. Смагленко // Тези доповідей IV міжвуз. республік. славіст. конференції (12–14 жовтня 1961 року). – Одеса : Одеський держ. ун-т ім. І. І. Мечникова, 1961. – С. 32–35.
32. Смеречинський С. Нариси з української синтакси (у зв'язку з фразеологією та стилістикою) / С. Смеречинський. – Харків : Рад. шк., 1932. – 283 с.
33. Стельникович Г. Про пасивні конструкції в українській правничій мові / Г. Стельникович // Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія: Філологія / відп. ред. Н. Л. Іваницька. – Вінниця : ВДПУ, 2000. – Вип. 2. – С. 103–106.
34. Шерех Ю. Нарис сучасної української мови / Ю. Шерех. – Мюнхен, 1951. – 402 с.
35. Ярема С. На теми української наукової мови / С. Ярема. – Львів : Укр. тов-во з механіки руйнування матеріалів. Львівське крайове тов-во ім. Т. Шевченка, 2002. – 44 с.

Е. Я. Лавринец

СТАТУС КОНСТРУКЦІЙ С ГЛАГОЛАМИ НА *–ся* В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ НАУЧНОМ ЯЗЫКЕ

*В статье рассматривается проблема статуса пассивных конструкций с глаголами на *-ся*, активное использование которых в текстах научного стиля*

свидетельствует об их переходе из крайней периферии в ядро синтаксической системы современного украинского языка. Определены факторы доминантного положения этих конструкций в современном научном языке.

Ключевые слова: пассивная конструкция, активная конструкция, глаголы на -ся, предикативные формы на -но, -то, пассивные причастия на -ний, -тий, языковой фактор, внеязыковой фактор, синтаксическая синонимия, трансформационная связь.

O. Lavrinets

THE STATUS OF VERB CONSTRUCTIONS WITH -СЯ IN THE MODERN UKRAINIAN SCIENTIFIC LANGUAGE

The article observes the problem of the status of verb constructions with -ся, the active usage of which in the texts of scientific style affirms their transformation from the outside periphery to the main body of syntax system of the modern Ukrainian language. The factors of the dominant state of these constructions in the modern scientific Ukrainian language are clarified.

Keywords: passive construction, active construction, verbs with -ся, predicative forms with -но, -то, passive participles with -ний, -тий, language factor, outlanguage factor, syntactic synonymy, transformational relation.

УДК 81'161.2'366.5

Симонова К. С.

ТРАНСПОЗИЦІЯ ГРАМЕМ ЧАСУ І СПОСОБУ В СТРУКТУРІ УКРАЇНСЬКОГО ДІЄСЛОВА

У статті проаналізовано транспозицію грамам двох визначальних морфологічних категорій дієслова – часу і способу, – що найповніше представляють його в граматичній системі мови. Звернено увагу на стилістичний аспект використання вторинних значень і функцій аналізованих грамам.

Ключові слова: дієслово, морфологічна категорія, категорія часу, категорія способу, грамема, транспозиція.

Між одиницями лексико-граматичної системи мови, у якій вирізняють частини мови як основні морфологічні слова-конструкції і властиві їм морфологічні (ширше – граматичні) категорії, існують закономірні зв'язки і відношення, що виявляються у функціональних взаємопереходах на рівні синтаксичних, морфологічних і семантичних ознак. Ці взаємопереходи у лінгвістиці позначають терміном транспозиція [12, с. 692]. До наукового обігу поняття транспозиції ввів швейцарський мовознавець Ш. Баллі [1]. Надаючи важливого значення транспозиційним процесам у функціонуванні мовних